

Çirkin Ördek Yavruları

Çirkin Ördek Yavruları

Boris CYRULNIK

Mayıs 2023

978-605-70963-6-4

Monografi® | 008

Psikoloji | 002

ÖZGÜN İSMİ

Les Vilains Petits Canards

©Éditions Odile Jacob, 2001

ÇEVİRİ

Hasan Can UTKU

EDİTÖR

Esra KÖKKİLİÇ

SON OKUMA

Merve AKINCI ALMAZ

KAPAK TASARIMI

Alexandra VIŞAN

MATBAA

Melisa Matbaacılık Sertifika No: 45099

Maltepe Mah. Davutpaşa Çiftelahuzlar Yolu Sok.

Acar Sanayi Sitesi No: 16 Zeytinburnu 34010 İstanbul

Monografi Yayınları

Sertifika No: 43841

Aziz Mahmut Hüdayi Mah.

Hakimiyeti Milliye Cad. No: 58/64

Üsküdar 34672 İstanbul

Tel: 0.216 334 52 55

bilgi@monografiyayinlari.com

www.monografiyayinlari.com

twitter.com/monografiyayin

instagram.com/monografiyayinlari

facebook.com/monografiyayinlari

Cet ouvrage a bénéficié du soutien des programmes d'aide à la publication de CNL. Bu eserin yayımlanmasında CNL'in yayın destek programından yararlanılmıştır.

Eserin tüm hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek kaydıyla yapılacak kısa alıntılar dışında yayınevinden izin alınmadan çoğaltılamaz, yayımlanamaz, dağıtılamaz.

Boris CYRULNIK

Çirkin Ördek Yavruları

Çeviri: Hasan Can UTKU

MONOGRAFİ

BORIS CYRULNIK

Fransız nörolog, psikiyatrist, psikanalist, davranış bilimci. Rus-Ukraynalı baba ve Polonyalı annesinin Fransa'ya göçünden kısa bir süre sonra, 26 Temmuz 1937'de Bordeaux'da doğdu. Ailesi, 1942'de Auschwitz'e yollanmadan önce onu Nazilerden korumak amacıyla yatılı bir okula yerleştirdi, ardından bir süre de aynı okuldan bir öğretmenin yanında kaldı. 1944'te bir baskından kaçıp ismini değiştirerek savaşın sonuna dek Fransız Direnişçiler'in arasında saklandı. Ailesi tehirden sağ çıkamadığı için teyzesi Dora tarafından büyütüldü. Daha sonra kendisini psikiyatrist olmaya bu travmatik deneyimini ittiğini belirtir.

Yüksek lisans eğitimini Paris'te Tıp Fakültesi'nde tamamlayarak psikiyatri alanında uzmanlaştı, ardından davranış bilimlerine yöneldi. Özel bir psikiyatrik kurum olan La Salvate'ta başhekimlik yaptı. 1979'da bu görevden ayrılarak 1991'e dek farklı disiplinlerden araştırmacıların yer aldığı bir araştırma grubu kurup başkanlık ettiği Toulon-La Seyne-sur-Mer Hastanesi'nde konsültasyonlarına devam etti. Aynı dönemde yarı zamanlı serbest psikanalist olarak da çalıştı. 1995-1996 yılları arasında Toulon Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi'nde direktörlük yaptı. 1998'de Châteauevallon'un Ulusal Kültürel Yaratma ve Yayılma Merkezi'nin başkanlığına, 2005'te Annie-et-Charles-Corrin Ödülü'nün başkanlığına atandı.

İlk kitabı *Mémoire de singe et parole d'homme* 1983'te yayımlanan Cyrulnik almışa yakın eser yazmıştır. Özellikle dayanıklılık (*résilience*) kavramını merkeze aldığı *Şahane Bir Mutsuzluk* ve *Çirkin Ördek Yavruları* büyük ilgi görmüştür. Zorluklar karşısında hayatta kalma, uyum sağlama ve hatta gelişme kapasitesi olarak tanımladığı dayanıklılık konusundaki çalışmalarıyla tanınan Cyrulnik, Aralık 2014'te Légion d'Honneur nişanı almıştır.

HASAN CAN UTKU

Oyun yazarı ve çevirmen. 26 Eylül 1978'de İstanbul'da doğdu. Galatasaray Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'ndeki öğrenciliği sırasında üniversitenin tiyatro topluluğunda (GSÜTT) başladığı tiyatro çalışmalarını 2005 yılında aynı topluluktan arkadaşlarıyla birlikte kurduğu Tiyatro Öteki Hayatlar'da yazar ve yönetmen olarak sürdürdü. Yazdığı otuzun üzerinde oyun çeşitli profesyonel ve amatör topluluklarca sahnelendi. Bu oyunlarla Mitos-Boyut 1. Oyun Yazma Yarışması'nda başarı ödülünü, Afife Tiyatro Ödülleri kapsamında Cevat Fehmi Başkut En İyi Yazar ödülünü, Ekin Yazın Dostları ve Direkterarası Seyirci Ödülleri'nde Yılın En Başarılı Oyun Yazarı ödülünü ve Cevdet Kudret Edebiyat Ödülleri'nde mansiyon kazandı. Tiyatro çalışmalarının yanı sıra 2003 yılından beri profesyonel olarak Fransızca ve İngilizceden çeviri yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Teşekkürler · vii

Giriş · 1

Tırtıl · 20

Kelebek · 111

Sonuç · 196

Kaynakça · 202

TEŞEKKÜRLER

Bu kitap gökyüzünden düşmedi, yüzlerce yazar tarafından yazıldı. Onların adlarını sayfa altlarındaki dipnotlarda ve eserin sonundaki kaynakçada anmaya çalıştım.

Őimdiyse gölgede kalmayı tercih eden ama aslında bu kitabın pek çok bölümünün tam kalbinde yer alan diğer ortak yazarları gün ışığına çıkarmaya çalışacağım.

La Ligue française pour la santé mentale [Fransız Akıl Sağlığı Birliği] ile birlikte, Claude Leroy ve Roland Coutanceau, çok sayıda çalışmanın gerçekleştirilmesine, olay yerlerine yolculuklar yapılmasına ve uluslararası araştırmacılarla uygulayıcılar arasında pek çok buluşmalara olanak sağlamıştır.

La Fondation pour l'enfance [Çocukluk Vakfı] başkanı Bayan Anne-Aymone Giscard d'Estaing'in sevecen özeni ve serüvenin başlarında Marie-Paule Poilpot'nun da yardımlarıyla, akademisyenler, hekimler, sosyologlar, psikologlar, eğitimciler ve l'Aide sociale à l'enfance'tan [Avrupa Çocuk Sosyal Yardımı] sosyal yardım sorumluları arasında deneyim alışverişlerine fırsat vermiştir.

Çocuk hakları savunucusu Bayan Claire Brisset, beni ekibine davet etme nezaketi göstererek dayanıklılık kavramının nasıl bir şey olduğunu bizzat yaşayarak öğrenmeme izin vermiştir.

Profesör Michel Strauss'la birlikte, istismar edilmiş çocukluk denen inanılmaz olguyu keşfeden Profesör Michel Manciaux bugün de bu felaketi önleyebilmek için çözüm yolları araştırmakla

uğraşiyor ve küçük kurbanların gelişimlerini sürdürebilmelerine yardımcı olmaya çalışıyor.

Cenevre'deki Bureau international catholique de l'enfance'ı (BICE) [Uluslararası Katolik Çocukluk Bürosu] başarıyla yöneten Stephan Vanistendael, Avrupa'da dayanıklılık fikri üzerinde çalışan ve istismar edilmiş çocuklarla ilgilenen ilk kişilerden biri olmuştur.

Jacques Lecomte, mutluluğun her şeye karşın yine de mümkün olabildiğini anlatmak üzere kalemini eline almadan önce sıklıkla bana da söz hakkı vermiştir.

Commission centrale de l'enfance (CCE) [Merkezi Çocukluk Komisyonu] bugün artık büyümüş olan çocuklarının dayanıklılık süreçlerine ne ölçüde katkıda sağladığını bilmemektedir.

İnsan etolojisi grubunun kurucuları; Fransızca yazılmış ilk klinik etoloji kitabının sahibi Albert Démaré ile Jacques de Lannoy, Jacques Cosnier, Hubert Montagner, Jean Lecamus, Claude Bensch ve Pierre Garrigues gibi profesörler, kurulması çok uzun süren ama anlatması çok kolay etolojik gözlem yöntemlerini ortaya koymuştur.

Çok çalışmış olan ve benden çalışmalarını değerlendirmemi isteyen Toulon-Var Üniversitesi'nin üniversiteler arası etoloji diploması öğrencilerine ve doktora adaylarına da teşekkür ederim. Çalışmalarını o kadar beğendim ki doğal olarak pek çoğunun adını bu kitapta andım.

Dünya Bebek Ruh Sağlığı Birliği'nin (WAIMH) bayrağını Profesör Michel Soulé'yle birlikte devralarak, psikanaliz ve etoloji arasındaki etkileşimlerin gelişmesi için çabalayan Profesör Serge Lebovici'nin çalışmalarını sürdüren Profesör Bernard Golse'e de teşekkürler.

Yirmi yılı aşkın süredir dayanıklılık süreçlerinin izini süren Profesör Michel Lemaý'e (Montreal, Québec), toplumsal baskıların önemini vurgulayan Profesör Michel Tousignant'a (Montreal, Québec), sayısız güzel karşılaşmaya vesile olan ve ruhları yaralı çocuklara yardımcı olabilmek üzere onları yerlerinde ziyaret etme cesaretini gösteren profesörlere de; Charles Baddoura (Beyrut, Lübnan), Violetta Stan (Timisoara, Romanya), Maria Eugenia Villalobos, Maria Eugenia Colmenares, Lorenzo Balegno

(Cali, Kolombiya), Badra Mimouni (Oran, Cezayir) ve Jean-Pierre Pourtois'ya (Mons, Hainaut, Belçika) teőekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca l'Association française de recherche en éthologie clinique et anthropologique [Fransız Klinik Etoloji ve Antropoloji Araştırmaları Derneđi] ile birlikte dayanıklılık fikri üzerinde çalıőarak çok zenginleőtirici bir fikir ve dostluk alışveriői ortamı yaratınlara da teşekkür ederim: Jacques Colin, Roselyne Chastain, Sylvaine Vannier, Michel Delage, Claude Beata, Stanislas Tomkiewicz, Philippe Brenot, Isabelle Guaitella, Antoine Lejeune, Dominique Godard, Angelo Gianfrancesco, Norbert Sillamy ve adlarını anamasam da aklımdan geçirdiğim daha pek çokları.

Bu kitabın ortaya çıkmasını sağlayanlara teşekkürler: Benim kendi dayanıklılık sürecime büyük katkıda bulunan eőim Florence ve yazdıklarımı kelime kelime gözden geçirerek hataları en aza indiren Gérard Jorland'a.

Son olarak Odile Jacob'a da kitabın hayata geçirilme sürecine göz kulak olduğu ve geleceğinden kaygılanacağı için teşekkür ederim.

GİRİŞ

“O zaman, ölmeye hazır olduğunu diğerlerine göstermek üzere, başı öne eğik, onlara doğru yöneldi. İşte o sırada da suda kendi yansımasını gördü: Çirkin ördek yavrusu şahane bir beyaz kuğuya dönüşmüştü...”

Çirkin Ördek Yavrusu

Hans Christian Andersen (1805-1875)

“Yirmi beş yaşındayken, ilk şarkımla birlikte doğdum ben.”

“Ya daha öncesi?”

“Çırpınıyordum.”

“Hiç geri dönmemeli

Anıların gizlenmiş zamanına...

İçimizi parçalayan çocukluk anılarının.”¹

Her şeyin birbirine girdiği o ölümcül an, kişisel tarihçemizi iki parçaya böler.

“Ya öncesi?”

“Hayatta kalmak için susmak zorundaydım. Çünkü çoktan ölmüş-tüm ben, çok uzun zaman önce. Bir zamanlar yaşamımı yitirmiştim. Ama sonra bunun içinden çıkabildim çünkü şarkı söyleyebiliyorum.”²

“İçinden çıktınız demek? Bir hapishane ya da kapatıldığınız kaçıl-ması mümkün olan bir yer varmış o zaman. Ölümden çıkış yok-tur, öyle değil mi?”

1. Barbara, *Mon Enfance* (şarkı), 1968.

2. Barbara, *Paris-Match*, 21 Aralık 1964, Belfond J.-D., *Barbara Lensorceleuse* içinde, Christian Pirot, 2000.

Öldüğümüzde, anılarda gizlenmiş zaman ortaya çıktığında

Genet yedi yaşındadır. Sosyal hizmetler onu Morvan köylülerine emanet etmiştir: “Küçük yaşta öldüm ben. Çaresizliğin baş dönmesini taşıyorum içimde... Öncenin ve sonranın baş dönmesini, mutlu oluşu ve sonra yeniden düşüşü, tek bir karta karşı bahse sürülmüş bir yaşamı...”³

Tek bir olay ölüme yol açabilir, fazlasına gerek yoktur. Ancak yaşama geri döndüğümüzde, ikinci bir kere daha doğduğumuzda ve anıların gizlenmiş zamanı ortaya çıktığında ölümcül an kutsallaşır. Ölüm asla sıradan değildir. Tanrılara yaklaştığımızda yeryüzündeki yaşamı terk ederiz, yaşayanların arasına döndüğümüzdeyse tarih mite dönüşür. Önce ölürüz: “Dokuz yaşındayken ölmüş olduğumu nihayet kabullendim... Cinayetimi izlemeyi kabul etmek kendimi bir ceset olarak görmem demektir.”⁴ Derken beni çok şaşırtacak şekilde yaşam içimde yeniden canlandı, “kitaplarımdaki hüznün ve mutluluğa yatkınlığım arasındaki boşanma”⁵ çok ilgimi çekti.

Peki, yaşamaya yeniden başlamamızı sağlayan bu çıkış yolu bir çeşit geçiş midir, yavaş bir başkalaşım, uzun süren bir kimlik değişikliği midir? Öldükten sonra yeniden yaşama döndüğümüzde kim olduğumuzu artık bilmiyoruzdur. Yaşamaya hakkımız olduğunu kendimize kanıtlayabilmek için kendimizi keşfetmemiz ve sınava tabi tutmamız gerekecektir.

Çocuklar, sevecek bir şeyleri kalmadığı için solup gittiğinde, anlamlı bir rastlantı sonucunda bir kimseyle –yalnızca bir kişi yeterlidir– karşılaşmaları üzerine yaşam onlara geri döndüğünde, kendini nasıl canlandırabileceğini bilemez. Bu yüzden de şaşırtıcı davranışlar gösterir, abartılı risklere girer, ölüm riski olan senaryolar uydururlar; sanki yaşamın kendilerini yargılamasını ve sonunda da aklamasını istiyormuş gibidirler.

Küçük Michel günün birinde babasının, kendisini dövdükten sonra hapsedtiği bodrumdan kaçmayı başarmıştı. Dışarı çıktığında

3. Sartre J.-P., *Saint Genet, comédien et martyr*, Gallimard, 1952, s. 12–13.

4. Castillo M. Del, *De père français*, Fayard, 1998, s. 12.

5. Age, s. 22.

hiçbir şey hissetmemesine şaşırды. Havanın güzelliğinin başkalarını nasıl gülümsettiğini görebiliyor ama onların bu sevincini paylaşacağı yerde kendi kayıtsızlığına hayret ediyordu. Çocuğu yeniden canlandıransa meyve satan bir kadın oldu. Kadın ona bir elma uzattı ve çocuğun sormasına bile gerek kalmadan köpeğiyle oyun oynamasına izin verdi. Hayvan da bunu kabul etmişti ve Michel parmaklıkların önünde diz çökerek onunla sevgi dolu bir dalaşmaya koyuldu. Bu şekilde birkaç dakika süren büyük bir keyfin ardından çocuk, mutluluk ve kaygı dolu bir kasılmanın birbirine karıştığı bir duyguya kapıldı. Yoldan arabalar geçip duruyordu. Çocuk, tıpkı bir boğa güreşçisinin boğanın boynuzlarını okşaması gibi arabalara sürünmek istedi. Satıcı kadın onu iyice haşladıktan sonra çocuğa öyle akılcı açıklamalar içeren bir ders verdi ki, bunların hiçbirini çocuğun hissettiği duygulara karşılık gelmiyordu.

“İşin içinden çıkabildim,” diye düşünür hayretle, bir yara aldıktan sonra yaşamayı yeni baştan öğrenmek zorunda kalanlar ama karanlıktan aydınlığa bu geçiş, bodrum katından bu kaçış ya da mezardan dışarı çıkış, başka bir hayatı yaşamayı yeniden öğrenmelerini gerektirir.

Kamplardan çıkış özgürlük değildir.⁶ Ölüm uzaklaştığında yaşam kendiliğinden geri gelmez. Onu aramak, yürümeyi, solumayı, toplum içinde yaşamayı yeni baştan öğrenmek gerekir. İnsanın, haysiyetine yeniden kavuştuğunun ilk belirtilerinden biri, yiyeceğini paylaşmasıdır. Toplama kamplarında yiyecek o kadar kıt ki, tutsaklar hayatta kalmak için ellerine ne geçerse gizlice yutmak zorundaydı. Gardiyanlar kaçıp gittiğinde, yaşayan ölümlere dönmüş tutsaklar dışarıya birkaç adım atmış, kiminse kapıdan dışarı çıkmaya cesareti kalmadığından dikenli tellerin altlarından sürünerek çıkmıştı ama dışarıda çevreyi kollayarak özgür olduklarını fark ettiklerinde kampa dönmüş ve kendilerine yeniden insan olmaya hazır olduklarını kanıtlamak istercesine yiyecek kısıntılarını paylaşmışlardı.

İstismarın bitmesi, sorunun sona erdiği anlamına gelmez. Bir çocuğun, ailesini yitirdikten sonra ona kucak açan yeni bir aile

6. Fischer G.-N., *Le Ressort Invisible. Vivre L'extrême*, Seuil, 1994, s. 185.

bulması yeni bir soru işareti oluşturur: “Peki, şimdi bununla ne yapacağım ben?” Çirkin ördek yavrusu kendine bir kuğu ailesi buldu diye tüm sorunlar buharlaşıp uçmuyor. Aldığı yara artık tarihine yazılmış, belleğine kazınmıştır; çirkin ördek yavrusu âdeta şöyle düşünüyordur: “Bir travma yaratmak için iki kere vurmak gerekir.”⁷ İlk darbe, gerçekte olan, yaradaki acıyı ya da yoksunluktaki koparılışı yaratır. İkincisiyse, gerçek olanın temsilindeki, aşağılanmaktan, terk edilmekten gelen acıyı doğurur. “Peki, şimdi bununla ne yapacağım ben? Her gün sızlanıp duracak, öcümü almaya mı uğraşacağım yoksa kuğuların arasında, onlar gibi yaşamayı mı öğreneceğim?”

İlk darbenin tedavisi, bedenimin ve belleğimin yaralarının kapanması için yavaşça yapılacak bir çalışmaya bağlıdır. İkinci darbenin verdiği ruhsal acıyı dindirmek içinse başıma gelen şeyle ilgili fikrimi değiştirmem, yaşadığım felaketin ve onun sahneye konuluşunun sizin gözünüzdeki temsilini değiştirip düzeltmeyi başarmam gerekir. Benim acımın romanı sizi duygulandıracak, yaşadığım fırtınanın tablosu sizi incitecek, toplumsal katılımımdaki şevk sizi insan olmanın başka bir biçimini keşfetmeye zorlayacaktır. Gerçek yaraların kapanmasına, yaranın temsilinin başkalaşımı da eklenecektir. Ördek yavrusunun, yara izinin hiçbir zaman güvende olmadığını anlaması uzun zaman alacaktır. Bu, kişiliğinin gelişiminde açılmış bir yarıktır ve yazgının darbeleri altında her zaman yeniden yırtılabilecek zayıf bir noktadır. İşte bu zayıflık da ördek yavrusunu bitmek bilmeyen bir başkalaşım süreci üzerinde hiç durmadan çalışmaya itecektir. Böylece artık güzel bir kuğunun yaşamını sürebilecek ama aynı zamanda hep kırılğan kalacaktır çünkü çirkin bir ördek yavrusu olarak yaşadığı geçmişi hiç unutamayacaktır. Ancak, kuğuya dönüştüğünde, geçmişini düşünmek daha katlanılabilir olacaktır.

Bu da dayanıklılığın, işin içinden sıyrılmanın, her şeye karşın güzelleşmenin, yaralanmazlık ya da toplumsal başarıyla hiçbir ilgisi olmadığı anlamına gelir.

7. Freud A., *Le moi et les mécanismes de défense*, PUF, 1936 [Anna Freud, *Ben ve Savunma Mekanizmaları*, çev. Yeşim Erim, Metis, 2004].

Kızıl saçlı çocuğun marazi nezaketi

Benden, şaşırtıcı davranışları olan on beş yaşında bir erkek çocuğunu incelemem istenmişti. Karşıma kızıl saçlı, beyaz tenli, yakası kadife ağır, mavi bir manto giymiş bir çocuk çıktı. Toulon'da, haziran ayında bu kadar kalın giyinmek gerçekten şaşırtıcıydı. Çocuk gözlerini gözlerimden kaçırıyor ve öyle alçak bir sesle konuşuyordu ki söylediklerinden tutarlı bir anlam çıkarmakta güçlük çekiyordum. Şizofrenisi olabileceği söylenmişti. Yaptığımız görüşmelerde çok güçlü ve yumuşak huylu bir genç keşfettim. Eski kentin içinde iki katlı ve iki odalı bir evde oturuyordu. Alt katta yaşayan ninesi kanserden yavaş yavaş ölüyordu. Alkolik babasıysa üst katta bir köpekle birlikte yaşıyordu. Kızıl saçlı çocuk her sabah erkenden kalkıyor, ev işlerini hallediyor, öğle yemeğini hazırlıyor, sonra da liseye gidiyordu. İyi bir öğrenciydi ama çok yalnızdı. Babasının dolabında bulduğu mantoyu, gömleği olmadığını gizlemek için giyyordu. Akşamları eve dönerken alışveriş yapıyor, şarabı unutmuyordu. Eve gelince babası ile köpeğinin epey kirlettiği evi temizliyor, hane halkına ilaçlarını verip karınlarını doyuruyor, gece olup el ayak çekildiğindeyse kendine küçük bir mutluluk anı bularak ders çalışıyordu.

Günün birinde liseden bir arkadaşı kızıl saçlı çocuğa yanaşarak ona France-Culture radyosunda dinlediği bir kültür programından söz etmişti. Bir uzak diller profesörü bu konuda konuşmak üzere onları bir kafeye davet ediyordu. Kızıl saçlı çocuk o gün iki iğrenç odadan ibaret evine mutluluktan başı dönmüş, tamamen sersemlemiş bir halde gitti. Ömründe ilk defa biri onunla dostça konuşmuştu; üstelik bir kafeye davet edilmiş, böylece gündelik yaşantısını dolduran bitmek bilmez çilelerden çok farklı, havai, ilgi çekici, soyut bir konuda konuşabilmişti. Olağan bir çevre içinde yaşayan kendi yaşındaki bir gence göre son derecede sıkıcı gelebilecek bu gevezelik, kızıl saçlı çocuk için göz kamaştırıcı bir önem taşıyordu: Demek bir arkadaş çevresi içinde yaşaması ve soyut düşüncelerin güzelliğinin tadına varması mümkündü. Kafede geçirdiği o bir saat çocuk için bir çeşit vahiy gibi olmuştu, tarihçesi içinde, öncesi ve sonrası olan kutsal bir andı bu. Düşünselleştirme ona yalnızca arada

birkaç küçük dostluk anı yaşamak fırsatı veremiyor, daha da önemlisi, sürekli çevresini kuşatan o dehşetten de kurtarıyordu.

Bakalorya sınavından birkaç hafta önce kızıl saçlı çocuk bana şöyle dedi: “Sınavı geçme talihsizliği yaşarsam bile babamı, ninemi ve köpeğimi terk edip de gidemem ki.” Derken yazgı acımasız bir ironi ortaya koydu: Köpek evden kaçtı, baba yalpalaya sendeleye onun peşine düştü ve bir arabanın altında kaldı, nineyse sonunda hastanede can verdi.

Ailevi zorunluluklarından zar zor özgürleşen kızıl saçlı çocuk bugün üniversitede çok parlak bir Doğu Dilleri öğrencisi. Ancak eğer köpek evden kaçmasaydı, genç adamın, bakalorya sınavını kazandığı halde, sefalet içindeki ailesini terk edemeyerek onlardan uzak kalmamak için küçük bir işe girip çalışacağını hayal etmek hiç de güç değil. O zaman asla gezgin bir üniversite öğrencisi olamayacaktı ama büyük olasılıkla birkaç küçük, hüzünlü mutluluk adacığını kendine saklayacak, bu da bir çeşit dayanıklılık yolu olacaktı.

Tanık olduğum bu olay iki fikrin çevresinde geliştirilmiş bu kitaba vesile oldu. Öncelikle, içsel kaynakların elde edilmesi kızıl saçlı çocuğun yumuşak başlı ama zorluklara karşı dirençli mizacını şekillendirmeye yardımcı olmuştu. Belki de yaşamının ilk yıllarını, henüz konuşmaya bile başlamadan önceki dönemde, içinde bulunduğu sevgi ortamı onun bilinçdışı biyolojik belleğine, daha sonra ergenliğinde yaşadığı güçlükler sırasında ortaya çıkacak olan görünürdeki tuhaflığını ve yumuşak başlı kararlılığını açıklayabilecek bir tepki verme şekli, bir mizaç, bir davranış biçimi işlemiş olabilir.

Daha sonra, kızıl saçlı çocuk konuşmayı öğrendiğinde, iç dünyasında, acı verici bir durumun yarattığı rahatsızlığı azaltmasına yönelik zihinsel işlemler biçiminde ortaya çıkan savunma mekanizmaları oluşmuştur. Bir savunma mekanizmasıyla, içimizden gelen bir itkiye ya da bir temsile karşı savaşılabılıriz; örneğin zarar verme isteği duymaktan utandığımızda ve nereye gidersek yanımızda götürdüğümüz, bize kendini sürekli dayatan bir anının işkencesine maruz kaldığımızda olduğu gibi.⁸ Dışarıdan gelen bir

8. Laplanche J., Pontalis J.-B., *Vocabulaire de la psychanalyse*, PUF, 1973, s. 109.

saldırdan kaçabilir, onu bir süzgeçten geçirebilir ya da ona karşı koyabiliriz ancak ortam saldırganlığı kalıcılaştıran bir söylem ya da kurum tarafından şekillendiğinde savunma mekanizmalarına başvurmak, inkâr etmek, gizlemek ya da saldırganca bir kaygıya kapılmak durumunda kalırız. Kaynağı çevresinde, hastalıklı bir ailenin ya da toplumun içinde bulunan bir rahatsızlığı dile getiren özne, sağlıklı olandır. Bu şekilde acı çeken öznenin iyileştirilmesi, ruhsal gelişimine kaldığı yerden devam edebilmesi, dayanıklılığı, düşmanca koşullar altında bile duruma katlanması ve gelişmeyi sürdürebilme yetisini yeniden kazanabilmesi için, içinde bulunduğu çevrenin tedavi edilmesi, ailesi üzerinde çalışılması, önyargılara karşı savaşıması ve biz farkına bile varmadan yorumlarımızı haklı gösteren, verdiğimiz tepkileri güdüleyen kültürel rutinlerin, sinsi inanışların da sarsılması gerekecektir.

Bu nedenle dayanıklılık üzerine yapılacak incelemeler üç düzlemde geliştirilmelidir.

1. Yaşamın ilk yıllarından itibaren, sözlü iletişim öncesindeki ilk etkileşimler sırasında, mizacın içine işleyen içsel kaynakların edinimi, az çok gelişim öğreten kişileri yerli yerine oturtturarak, yaşamdaki saldırganlıklara karşı tepki verme biçimini açıklayacaktır.
2. Saldırganlığın yapısı ilk darbe olan yaralanma ya da yoksunluğun yarattığı hasarı açıklar. Ancak asıl travmayı doğuracak ve ikinci darbenin yıkıcı etkilerini açıklayacak olan, bu ilk darbenin yaralanan kişinin tarihçesinde ve hem ailevi hem de toplumsal bağlamı içinde ne çeşit bir anlam kazanacağıdır.
3. Son olarak, toplumun kimi zaman yaralanmış kişinin çevresinde yaratacağı sevgi, etkinlik ve konuşma alanları, onun yarası yüzünden sekteye uğrayan gelişiminin kaldığı yerden sürmesini temin edilebilecek dayanıklılık öğreten kişilerle karşılaşmasını sağlayabilecektir.

Kişisel mizaç, kültürel anlam ve toplumsal destekten oluşan bu bütün, travmaların şaşırtıcı değişkenliğini açıklayabilmektedir.

Kötü başlangıç yapanların yaratıcılığı

Mizaç, huzurlu bir aile yuvasında güvenli bir bağlanmayla şekillendiğinde, çocuk zorluklarla karşılaşsa bile etkili bir ikame arayışına girebilecek durumda olacaktır. Bir gün gelip de kültürel söylemler kurbanları saldırganların suç ortakları ya da yazgının ağına düşmüş avlar olarak görmekten vazgeçtiğinde, hissedilen yaralanmışlık duygusu da hafifleyecektir. Profesyoneller daha az şüpheli, alaycı ve ahlakçı olduğunda yaralanmış kişiler de onarım sürecine şimdikinden çok daha çabuk girebilecektir. Toplumsal karar mercileri, yaşama kötü başlayanların çevresinde yaratıcılığa, konuşmaya ve toplumsal öğrenmeye olanak tanıyacak alanlar oluşturmayı kabul ettiğinde, çektiği acıyı her şeye karşın insani eser üretmek üzere dönüştürebilen incinmişlerin sayının çokluğu pek çok kişiyi şaşırtacaktır.

Ancak eğer mizaç mutsuz bir aile düzeninden çıkarılmışsa, kültür, kurbanları susturarak onları bir kere daha şiddete maruz bırakıyorsa ve toplum mahvolmuş gözıyla baktığı çocuklarını terk ediyorsa, o zaman travmatize kişiler umutsuz bir sona mahkûm kalacaktır.

Sorunu bu şekilde incelemek, Tom'un cümlesini daha iyi anlayabilmemize yardımcı oluyor: "Kimi ailelerde insan ölüm kamplarındakinden bile daha çok çeker." Bir travmanın oluşması için iki darbe gerektiğini bildiğimize göre, çekilen acının burada aynı cinsten olmadığını da anlayabiliyoruz. Kamplarda kişilere işkence eden şey gerçekliktir: soğuk, açlık, dayak; gözle görünen, çok yakındaki kaçınılmaz ölüm. Bu durumda; düşman oradadır, kim olduğu bellidir ve dışarıdadır. Ölümü geciktirmek, dayaklardan kaçınmak, çekilen acıyı hafifletmek mümkündür. Temsilin olmayışı, anlam yoksunluğu, gerçekliğin saçmalığı işkenceyi daha da güçlü kılar.

Küçük Marcel kamplardan çıktığında on yaşındaydı ve kimse ona tek bir soru bile sormamıştı. Bir aile onu şefkatle kabul etmiş, o da onların yanında aylarca sessiz kalmıştı. Kendisine hiçbir şey sorulmuyor ama suskunluğundan ötürü sitem ediliyordu. O da anlatmak istedi. Ancak ebeveynlerinin yüzünde anlattığı öykünün yol açtığı tiksinti ifadesini görür görmez bundan vazgeçti. Bu dehşetler yaşanmıştı ve çocuğun bunlardan söz etmesi ailenin

zihninde olayları canlandırıyor. Bu hepimizin başına gelebilir: Bir çocukla karşılaşır, onu çok şirin bulursunuz, güzel konuşuyordur, onunla tatlı tatlı sohbet edersiniz. Derken çocuk birdenbire şöyle der: “Biliyor musun? Ben tecavüz sonucu doğdum, bu yüzden de annem benden hep nefret etti.” Hâlâ gülümsemeye devam edebilir misiniz? Haliniz, tavrınız değişir, yüzünüzdeki ışık söner, sessizliği bozmak için zorla bir iki sözcük çıkar ağızınızdan. Hepsi budur. Büyü bozulmuştur bir kere. O çocuğa yeniden rastladığınızda aklınıza gelecek ilk şey geçmişindeki bu şiddet olacaktır. Belki farkına bile varmaksızın onu damgalayacaksınız. Sırf onu görmek bile zihninizde tecavüz fikrinin temsilini uyandıracaktır ve bunun sonucunda, içinizde kontrolünüzden çıkacak bir duygu uyanacaktır.

Öyküsünü anlatır anlatmaz Marcel, kendisine kucak açmış olan ailenin onu artık aynı gözle göremeyeceğini anlamıştı. Ondan kaçınmaya, onunla yalnızca kısa cümlelerle konuşmaya, mesafeli durmaya başlamışlardı. Bundan böyle, on yılı aşkın bir süre boyunca işte böyle donuk ve tiksinti dolu bir ilişki içinde yaşayacaktı.

Kamp bir yıl sürmüştü; korku ve nefret, cellatlarıyla bir bağ kurmamasını sağlamıştı. Bu adamlar çok belirgin ve etkileyici bir tehlike kategorisini oluşturuyordu; insanın, gözlerini üzerinden hiç ayıramadığı ama ayırdığında da rahat bir soluk aldığı tür. İnsan saldırganlarından kurtulduktan sonra onları içinde, belleğinde taşımaya devam ettiğini daha sonradan, hayretle keşfediyor.

Onu sahiplenen aile yavaş yavaş ona karşı saldırgan, daha doğrusu küçümseyici olmaya başlamıştı. Marcel anlattıklarından pişmanlık duyuyor, kendini suçlu hissediyordu. Yaşadıklarını hiç anlatmamalıydı, tüm bunlara kendi neden olmuştu. Bu yüzden de kendini bağışlatmak için fazlasıyla nazikleşiyordu. Ama ne kadar nezaket gösterirse diğerleri de onu o kadar küçümsüyordu: Bir deri bir kemik kalmış çocuğa evin annesi “şişko domuz” diye sesleniyor, ona sürekli angaryalar yüklüyordu. Bir keresinde çocuk mutfakta çıırılçıplak yıkanırken on bir yaşında bir çocuğun erekte olup olamayacağını görmek istedi. Tüm ciddiyetiyle onu tahrik etmeye çalıştı, sonra da Marcel'i sersemlemiş halde bırakarak çekip gitti. Birkaç gün sonraysa baba şansını denemek istedi. Marcel bu kez

karşı koyma cesareti gösterdi ve çırpınarak adamı ittirdi. Artık böyle bir ortamda yaşamak zorundaydı. Komşuların yeni ailesine sürekli övgüler yağdırmasını, “tüm bunları yapmaya hiç de zorunlu olmadıkları” halde çocuğa kendilerinden ne çok şey verdiklerini anlatışlarını dinliyordu: “Onların senin için yaptıklarını gerçek anne baban hayatta yapmazdı.” Başlangıçta gayet canlı ve konuşkan olan Marcel gitgide donuk ve yavaş bir çocuğa dönüşüyordu. Tüm bunları kime anlatabilirdi? Onu kim kurtaracaktı? Sosyal hizmetler görevlisi evde kibarca karşılanıyordu. Kapı eşiğinde durup iki üç soru soruyor, sonra da verdiği rahatsızlıktan dolayı özür dileyerek çıkıp gidiyordu. Marcel mutfak masasının altına konan bir kamp yatağında uyuyor ve çok çalışıyordu. Artık her gün dayak yiyor, her sözülle alay ediliyordu ama ona en büyük acıyı veren şey duyduğu aşağılayıcı sözler oluyordu: Artık isminin yerini “sersem”, “eşek kafalı” gibi adlar almıştı. Hissettiği gerçekten de tuhaf bir acı, hatta canını yakan bir dertti: “Sersem, git de banyoyu yıka... Eşek kafalı, hâlâ bitiremedin mi?” Çok fazla acı çekmemek ve kendisi için onca şey yapan bu insanlara karşı nezaketini koruyabilmek için, vurdumduymaz olmaya çalışması gerekiyordu.

Aşağı yukarı aynı dönemde Marcel, çoktan unuttuğu kampı hatırlamaya başladı. Tuhaf bir şekilde oranın anısı zihninde değişmiş halde belirmişti. Oradaki soğuğu hatırlıyordu ama artık üşümüyordu. Ne kadar açlık çektiğini biliyordu ama belleğinde açlığın o buzdan kerpetenin hissinin bulamıyordu. Yakasını ölümden kurtardığını anlayabiliyordu ama artık ondan korkmuyor, hatta onu aldattığı için eğleniyordu bile. Ne zaman küçümseyici bir azar ya da alçaltıcı bir takma adla aşağılandığını hissetse, ne zaman bedeninde üzüntüden gelen bir ağırlaşma, gözkapaklarında gözyaşların neden olduğu bir şişkinlik duyacak olsa hemen kampı düşünüyordu. Aşabilme gücünü bulduğu korkunç şeyleri, bedeninin katlanabileceğini kanıtladığı fiziksel güçlükleri hatırlamak ona tuhaf bir özgürlük duygusu veriyordu.

Gerçekte onca acı çektiği kamp, belleğinde katlanılabilir hale geliyor ve hatta onun şimdi yaşadığı sinsi istismarın yol açtığı aşağılayıcı çaresizlik duygusuna karşı koymasına yardımcı bile olabiliyordu.

Kimi ailelerde ölüm kamplarına göre daha fazla acı çekiliyor olmayabilir ama bu acı yaşandığında hafıza çalışması, mevcut gerçekliği katlanılabilir kılmak, hayal gücünü işlemek için geçmişini kullanır.

Geçmişin temsili şimdiki zamanın bir ürünüdür. Bu, belleğin olgularının sahte olduğu anlamına gelmez. Gerçekçi tablolar kadar gerçekçiler. Gerçeğin belli noktaları konusunda hassasiyetleri olan ressam tuvalinin üzerinde yeniden yaratarak onlara değer kazandırmıştır. Gerçeğin temsilini sunarken, aslında her şeyin gerçek olduğu ama yeniden oluşturulduğu bir yorumlama verir.

Geçmişin sakatlıklarından alacağımız dersler var

Richard'ın babası öldüğünde annesi de ortadan kaybolmuştu. Aslında kadın çocuklarını terk edip gitmiş değildi ama sekiz çocuğu olduğundan, sabah erkenden temizlik yapmak üzere evden çıkması ve gece geç saatlerde, bitkin bir halde eve dönmesi gerekiyordu. Bu yüzden de evin yönetimi büyük ablaya kalmıştı. Kira ya da gıda gibi büyük harcamalardan sonra akşam yemeğinin bulunup bulunamayacağı belirsizdi. On dört yaşındaki genç kızın bu konuda bulabildiği tek çözüm yolu koro kurmak olmuştu. Tüm aile, hava kararmadan önce, Paris'in yirminci bölgesinin apartman avlularında koro halinde şarkı söylüyordu. Bu sevimli koro, işini yaparken en küçük kardeşleri çevreden bozuk para topluyor, böylece akşam yemeklerini çıkarmaya çalışıyordu. Ablaları, bundan kırk yıl sonra ünlü bir şarkıcı olduğunda o günleri gülerek hatırlayacaktı. Küçük kardeşlerinde bu olaydan geriye şenlikli bir hatıra kalmıştı ama abla, anneleri canı çıkıncaya kadar çalışırken dilenmek zorunda kalmalarının verdiği aşağılanmanın acısını bugün bile duyuyordu.

Bu çocuklardan her birinin kişisel tarihçesinin, kişiliklerinin gelişiminin nasıl olup da aynı olguyu bu kadar farklı biçimlerde temsil edebildiğini anlayabilmek ilginç olurdu.

İnsanın geçmişinden uzaklaşmak için bir proje tasarlaması, o anda çektiği acıyı görkemli ya da eğlenceli bir anıya dönüştürebilmesi, kuşkusuz, dayanıklılık sürecinin nasıl işlediğini açıklıyor. Böyle bir mesafe duygusal koyabilmek bedeli ağır ama gerekliliği de fazla olan kimi savunma mekanizmalarıyla mümkün olabiliyor. Örneğin:

- İnkâr: “Zamanında acı çektiğimi sanmayın.”
- Yalıtım: “Duygusalıktan yoksun bir olay hatırlıyorum.”
- Geleceğe kaçış: “Sorunlarıma geri dönmek için hiç durmadan savaşıyorum.”
- Düşünselleştirme: “Anlamak için ne kadar çabalarsam, katlanılmaz olan duyguma o kadar egemen oluyorum.”
- En çok da yaratıcılık: “Sözle anlatılamaz olanı bir sanat eseriyle dolaylı olarak ifade ediyorum.”

Tüm bu psikolojik süreçler insanlığın dışına itildiğimizde dünyayla yeniden bütünleşebilmemize yardımcı olur. Anestezinin çabası çekilen acıyı azaltır ama insan olma biçimimizi de uyuşturur; bu yalnızca bir korunmadan ibarettir. Alevin yeniden canlanması ve kendi dünyalarında yaşayan insanların arasına geri dönmemiz için elle tutulur, hissedilir ve kederli tek bir karşılaşma yeterlidir. Çünkü eve geri dönmek, sıcak bir yuvaya geri dönüş değil, yeni bir sınımadan geçmek anlamına gelir. Kurban olmanın utancı, başkalarından daha az olma, artık aynı kişi olamama, başkaları gibi olamama, biz onların dünyasında değilken kendileri de değişmiş olanlardan farklı olma duygusu. Bu onlara nasıl anlatılır? Gulag’dan dönüşünde Şalamov, Pasternak’a şöyle yazıyor: “Kimlerle karşılaşacaktım? Henüz bunu bilmiyordum. Benim kızım kimdi? Ya karım? İçimde dolup taşan ve bir yirmi beş yıl daha tutsaklığa katlanabilmemi sağlamaya yeterli olacak duyguları benimle paylaşabilecekler miydi?”⁹

Dayanıklılık sürecini incelemek için uzun süre gereklidir. Bir kimseyi bir saat boyunca gözlemlediğimizde ya da onunla üç yıl boyunca zaman geçirdiğimizde tepkilerini öngörmeye başlayabiliriz. Ama bir yaşamı uzun süre incelediğimizde, işte o zaman öngöreceklelerimiz... sürprizdir!

Yaşam döngüsü kavramı aynı ve tek bir yaşamın farklı bölümlerini betimleyebilmemizi mümkün kılar. Bebek olmak ile ergen olmak aynı şey değildir. Hepimiz her yaşamımızda farklı dünyalarda

9. Chalamov V., *Correspondance avec Pasternak et souvenirs*, Gallimard, 1991, s. 183, Fischer G.-N., *Le Ressort Invisible* içinde, 1994.

yaşayan bütüncül varlıklarız. Bununla birlikte, yazılanları silerek üzerine yenilerini yazdığımız parşömen, geçmişin izlerini uykudan uyandırarak, gömülü olduğunu sandığımız kimi olayları yenden su yüzüne çıkarır.

Sorunlarımızın tamamen buharlaşıp uçmalarını hiçbir zaman sağlayamayız, geride her zaman izleri kalacaktır ancak onlara daha katlanılabilir, hatta kimi zaman güzel ve anlamlı bile olabilecek yeni bir yaşam vermemiz mümkündür.

“Yürüdüm, şakaklarım yanarak
Adımlarımla boğduğumu sanarak
Geçmişin bize musallat olan seslerini
Yas çanlarını çalmaya gelirlerken geri.”¹⁰

Savaşın tam ortasına denk gelen on dört yaşından beri Barbara hiç durmadan yazıyordu. Şiirlerini haykırıyor, daha o yaştaiken çok güzel şarkı söylüyordu.¹¹ Çevresinde insanlar ölürlen bu genç kız kendine gizlilik içinde minicik zevkler buluyordu: “[...] arka odada gizlice oynanan iskambil oyunları ve kaçamak kurtuluşların, ‘burada Gestapo var’ çığlıklarının heyecanı.”¹²

Aynı koşullar altında pek çok kişi yıkıldı, ömür boyu yaralandı. Nasıl bir gizemle Barbara yaralarını şiire dönüştürmeyi becerbildi? Gübre yığınlarının üzerinden çiçekler toplayabilmesine izin veren gücün sırrı neydi?

Bu soruyu, çocukluğunda duyguların çok erken biçimlenerek, onun zorluklarla karşılaştığında içsel kaynaklarından güç bulmasını sağlayacak bir mizaç, bir davranış biçimi yaratmış olması şeklinde yanıtlayabilirim. Tüm çocukların, duyguları bir sünger gibi içine çektiği bu dönemde, çevresi sayesinde onun duygusal tepkilerinde dengeli olabildiği. Annesi, kardeşleri ve hatta belki de, küçük kızın gelişiminin bu aşamasında henüz saldırgan konumunda bulunmayan babası bile yeni doğmuş bu bebeğe, ileride güçlükler

10. Barbara, *Mon Enfance* (şarkı), 1968.

11. Belfond J.-D., *Barbara L'ensorceleuse*, age, s. 15.

12. Barbara, *Il était un piano noir*, Fayard, 1998.

içinde bulunduğunda pes etmemesine yardımcı olacak bir davranış alışkanlığı, bir ilişki biçimi kazandırmayı bilmiştir.

Önce ensestin, ardından da savaşın yol açtığı iki yıkımdan sonra artık büyümüş olan genç kızın çeşitli savunma mekanizmalarına başvurması gerekmişti: Geçmişin kendisine musallat olan seslerini adımlarıyla boğduğuna inanmak, kişiliğinde içinde bulunduğu çevrenin hoşuna giden yönleri güçlendirmek; neşesini, yaratıcılığını, küçük çılgınlıklarını, güzel çılgınlıklarını, sevgi uyandırmaya yatkınlığını. Yakınlarını yitirmemek için acısını dile getirmemeliydi. İnsan hiç olmadığı kişi olamazdı ama başkalarını mutlu etmek için kendinden bir şeyler verebilirdi. Yaralanmış olması onu dünyanın tüm yaralarına karşı duyarlı kılıyor ve onu acı çeken herkesin başucuna davet ediyordu.¹³

“Onlarla birlikte acı çektim
Onlarla birlikte sarhoş oldum.”

Dayanıklılığı başarabilenlerin, yaşadığı güçlükleri aşabilmesini sağlayan bu güç onların kişiliğine farklı bir renk katar. Başkalarına karşı haddinden büyük bir dikkat ve aynı zamanda da uyandırdıkları sevginin karşılığını almaktan duyulan korku:

“Gitmeyi tercih ediyorsam,
Seni sevdiğimdendir.”

Zafer kazanmış bu yaralılar, şaşırtıcı bir minnet duygusu taşır: “Her şeyimi erkeklere borçluyum, beni onlar doğurdu.” Onlara verebileceğim son hediye benim ve serüvenimin başıdır: “İçinden çıkabildim çünkü şarkı söylüyordum.”¹⁴

Geçmişteki sakatlıklardan alacağımız dersler var. Onlar sayesinde yaralarımızı onarmayı, kimi saldırılardan kaçabilmeyi ve hatta belki de tüm çocukları daha mutlu etmek için neler yapabileceğimizi öğrenebiliriz.

13. Barbara'nın çeşitli şarkılarında geçen sözlerden alıntılar.

14. Belfond J.-D., *Barbara L'ensorceleuse*, age.

*Mecazların zehirli güzelliğinden kaçınmak
için gözlemlemeyi öğrenmek gerekir*

İşin içinden çıkabilmenin mümkün olduğunu saptamak bile bizi sorunu başka bir açıdan değerlendirmeye yöneltir. Şimdiye dek soru hep mantıklı ve kolaydı. Sert bir darbe aldığımızda bunun fiziksel, psikolojik, duygusal ve toplumsal sonuçlarını değerlendirebiliriz. Bu mantıklı düşüncenin can sıkıcı yanı, fizikteki her türlü bilimsel yöntemin kökenindeki modelden esin almasıdır: Eğer sıcaklığı yükseltirsem su kaynayacaktır; eğer bu demir çubuğa vurursam belli bir baskının üstüne çıktığımda kırılacaktır. İnsanı bu şekilde düşünmenin geçerliliği büyük ölçüde kanıtlanmıştır. Anna Freud, 1940 Savaşı'nda Londra'da aileleri bombardımanında ölmüş çocukları yanına alırken bu olayın, gelişimlerinde yaratacağı sıkıntının önemini o zamandan belirtmişti. Aynı dönemde René Spitz de duygusal destekten yoksun çocukların gelişimlerinin nasıl sekteye uğradığını betimlemiştir. Ancak gerek insan gerekse hayvan, tüm canlılarda anne ve çocuk arasındaki ilişkinin bağlanma kavramıyla tanımlanabileceği konusunda en tutkulu önermeleri 1950'lerde John Bowlby ileri sürmüştür. O sırada bu hayret uyandıran varsayımı kanıtlayacak araştırmaları için gereken küçük hibeyi yalnızca Dünya Sağlık Örgütü vermiştir. Dönemin kültürel bağlamında çocuk gelişimi bitki metaforu üzerinden düşünülüyordu: Eğer çocuk yeterince boy atıyor ve kilo alıyorsa tohumu iyi demektir! Bu metafor yetişkinlerin eğitime dair kararlarını da doğruluyordu. İyi tohumluların gelişebilmek için ne aileye ne de topluma gereksinimi vardı. Temiz kır havası ve iyi beslenme yeterliydi. Kötü tohumlularsa toplumun erdemi adına koparılıp atılmıydı. Bu tür bir kültürel klişenin içinde ırkçılığı düşünmek hiç de zor değildi. Yeni doğmakta olan feminist çevreler, kadınlar ile hayvanlar arasında kurulan benzerliğe tepki gösteriyor; büyük antropolog Margaret Mead ise çocukların büyümek için sevgiye ihtiyaç duymadığını, "ihmalin daha çok kadınların çalışmasına engel olma arzusuna bağlı" olduğunu savunarak bu varsayıma karşı çıkıyordu.¹⁵

15. Mead M., 1948, Lebovici S., Lamour M., "L'attachement chez l'enfant. Quelques notions à mettre en évidence", *Le carnet psy* içinde, Ekim 1999, s. 21-24.

Oysa bu doğrusal nedensellikler karşı konulacak gibi değildir: Bir çocuk istismar edilirse mutsuz olur. Terk edildiğinde gelişimi de durur. Alice Miller,¹⁶ Pierre Strauss ve Michel Manciaux,¹⁷ bugün bize apaçık görünse de, bundan otuz yıl önce şüphe duyulan ya da kayıtsızlıkla karşılanan bu yöntemin öncüleri olmuştur. Dayanıklılık süreci üzerine yapılan incelemeler, gerekliliğini hâlâ koruyan bu çalışmalarını kesinlikle reddetmez. Günümüzde sözkonusu olan yalnızca, bu sürece gözlemlerimizin uzun süreli oluşunu da eklemektir çünkü insana ilişkin belirlenimcilikler kısa vadelidir. Doğrusal nedensellikleri ancak kısa süreliğine saptayabiliriz. Zaman uzadıkça, diğer etkenlerin müdahaleleri ortaya çıkarak sonuçları değiştirir.

Bizler tüm zamanımızı doğanın olgularına karşı savaşmakla, gerçeğe boyun eğmemeye uğraşmakla geçiriyor ve özgür kalma çabamızın adına da “kültür”, “aşkınlık” ya da “metafizik” diyoruz. İnsanda belirlenimciliğin bir kader olmasını neden istersiniz ki? Talihin sillesi, kişisel tarihimize yazılan bir yaralanmadır, bir yazgı değildir.

Bu yeni yaklaşım, “çocuk psikolojisine ilişkin tüm kavrayışlarımızı, öğretme ve araştırma biçimlerimizi, yaşama bakış açımızı” altüst etme riski taşır.¹⁸ Darbelerin etkilerini değerlendirmemiz gerekliydi, şimdi de bir gelişim biçiminin kaldığı yerden devam etmesine izin veren etkenleri çözümlenmek gerekecektir. Psikolojide fikirlerin tarihçesi, bedensel olandan yola çıkarak soyut olana ilerlememizi gerektirecek biçimde işlenmiştir. Aramızda, çekilen ruhsal acıların bir tür zayıflık belirtisi, bir çeşit yozlaşma olduğunu düşünenler hâlâ mevcuttur. Eğer talihin darbeleri karşısında ayakta kalmayı yalnızca iyi nitelikli insanların becerebileceğine, beyni zayıf olanların bunlar karşısında çökeceğine inanırsak, böyle bir düşüncenin gerektireceği tedavi yaklaşımı beynin kimyasal maddeler ya da elektrik akımları aracılığıyla güçlendirilmesine dayanacaktır.

16. Miller A., *C'est pour ton bien. Racines de la violence dans l'éducation de l'enfant*, Aubier, 1983 [Alice Miller, *Başlangıçta Eğitim Vardı*, çev. Şirin Baykan, Arion Yayınları, 2021].

17. Strauss P., Manciaux M., *L'enfant maltraité*, Fleurus, 1993.

18. Lemay M., “Réflexions sur la résilience”, Poilpot M.-P. yönetiminde, *Souffrir mais se construire* içinde, Érès, 1999, s. 83-105.

Oysa bir insanın ancak bir diğeriyle etkileşimde olduğunda gelişebileceğine inanıyorsak, yaralanmış kimselerin gelişimini sürdürbilmelerine yardımcı olmak için başvurulacak yaklaşım, bireyin çevresini saran dışsal kaynaklarla birlikte kendi içinde bulunan içsel kaynaklara da erişmeye çalışmasına dayalı olacaktır.

Travmatize çocukların belli bir kısmının zorluklara dirençli olduğunu ve hatta kimi zaman bunlardan yararlanarak daha da insanileşebildiğine dair basit gözlem, konuyu üstün insanlık ya da hasar görmezlik gibi kavramlar yerine, küçük yaştan itibaren edinilen içsel duygu ve davranış kaynaklarının yanı sıra sosyal ve kültürel dış kaynaklara erişimle açıklamak için yeterlidir.

Bir çocuğun nasıl davrandığını gözlemek, onu yaftalamak ya da bir matematik formülüne indirgemek anlamına gelmez. Hatta tam aksine, bir biçimin, bir faydanın ve bir anlamın betimlenmesidir. Henüz konuşmaya başlamamış bir çocuğun, çevresindeki dünyayı küçük bir bilim insanı gibi nasıl keşfettiğini, incelediğini, etkilediğini gözlemek, “sağlıklı olan her çocuğun gelişimi sırasında kaçınılmaz bir şekilde karşısına çıkan engeller önünde gösterdiği etkileyici, doğal dayanıklılığı” anlamamıza izin verir.¹⁹

Burada sözkonusu olan, beyindeki yozlaşmalardan, gelişmenin aşağı bir seviyedeyken durmasından, çocukta gerileme ya da olgunlaşmamadan söz etmek değil; içsel ve dışsal dayanıklılık öğreticileri yerli yerinde bulunduğu mümkün olabilen, bir davranışın anlık uyum sağlayabilme işlevini ve onun evrimini anlamaya çalışmaktır.

Konuyu yozlaşma çerçevesinde ele almak bizim için yararlıdır çünkü bir nörolog diplomam olması yozlaşmış bir beynimin olmadığı anlamına gelir. Bir başkasını olgunlaşmama kavramı altında gözlemek iç rahatlatır çünkü bu, gözlemi yapan benim, maaşlı bir çalışan olduğuma göre olgunlaşmış bir yetişkin olduğumu gösterir. Bu teknik bakış açıları diplomalı ve maaşlı kişilerin içini rahatlatır ancak son derece etkili olan insani, duygusal, sportif ve kültürel ilişkileri tamamen oyun dışı bırakır.

19. Age.

Oysa “yaşam döngüsü”,²⁰ bütün bir yaşamın tarihçesi²¹ gibi kavramlarla düşünmeye başladığımızda, tüm insanların yaşamlarının her bir bölümünde bütüncül, tamamlanmış, tutarlı bir zihinsel dünyaya sahip duyuşal, mantıklı, kırılğan ve süreklı iyileştirilmesi mümkün bir varlık olduğunu kolaylıkla keşfedebiliriz. Ancak bu durumda herkes dayanıklılık sürecine dahil edilmelidir. Yaşlı hanım ortalıkta görünmediğinde komşusu onu merak etmelidir, genç sporcu mahallesinin çocuklarına oyun oynatmalıdır, şarkıcı bir koro kurmalıdır, oyuncu sahneye güncel bir sorunu taşımalıdır ve filozof da ortaya bir kavram çıkarmalı, sonra da onu paylaşmalıdır. İşte o zaman “her kişiliğin, yaşamı boyunca bir yolda ilerlediğini, kendi yolunun da yalnızca kendisine özgü olduğunu” düşünebiliriz.²²

Yaşamın zorlukları karşısında bu yeni yaklaşım bizi travmayı bir meydan okuma olarak ele almaya çağırır.

Bu meydan okumayı kabul etmekten başka seçeneğimiz var mı?

20. Houde R., *Le temps de la vie. Le développement psychosocial de l'adulte*, Gaétan Morin, 1999.

21. Fontaine R., “Une approche ‘vie entière’”, *Le Journal des Psychologues*, Haziran, sayı 178, 2000, s. 32-34.

22. Bowlby J., “L'avènement de la psychiatrie développementale à sonné”, *Devenir*, cilt 4, sayı 4, 1992, s. 21.